

دانشگاه بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته الهیات و معارف اسلامی گرایش فقه و مبانی حقوق

عنوان:

بررسی تطبیقی موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان

استاد راهنما:

دکتر محمدرضا کیخا

تحقیق و نگارش:

آمنه سالاری فر

مهر ۱۳۹۸

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان (نازنین ۱۲) .....
قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ..... توسط دانشجو ..... با
راهنمایی استاد پایان نامه ..... تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی
با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

(نام و امضاء دانشجو)

این پایان نامه ..... واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ..... توسط هیئت داوران بررسی و درجه
..... به آن تعلق گرفت. (نازنین ۱۲)

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما: (نازنین ۱۲)

استاد راهنما:

استاد مشاور:

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب ..... تعهد می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد. (نازنین سیاه ۱۲)

نام و نام خانوادگی دانشجو:

امضاء

تقدیم به:

به پاس تعبیر عظیم و انسانی شان از کلمه ایثار و از خودگذشتگان
به پاس عاطفه سرشار و گرمای امیدبخش وجودشان که در این سردترین روزگاران بهترین پشتیبان است
به پاس قلب های بزرگشان که فریاد رس است و سرگردانی و ترس در پناهشان به شجاعت می گراید
و به پاس محبت های بی دریغشان که هرگز فروکش نمی کند
این مجموعه را به مقدسترین واژه‌ها در لغت نامه دلم، تقدیم می کنم به مادر مهربانم که زندگی را مدیون
مهر و عطوفت آن می دانم.

پدر، مهربانی مشفق، بردبار و حامی.

برادر و خواهرم همراهان همیشگی و پشتوانه های زندگی

سپاسگزاری

بر خود واجب می‌دانم از استاد فرزانه جناب آقای دکتر محمدرضا کیخا که به عنوان استاد راهنما در مراحل مختلف این پایان نامه همواره با سعه صدر و گشاده رویی در طول مدت تحصیل از راهنمایی‌های اخلاقی و علمی ایشان بهره‌جسته‌ام تشکر و قدر دانی نمایم بدین وسیله از بزرگواری، حسن سلوک و حمایت بی دریغ ایشان تشکر کرده و برای ایشان طول عمر توام با سربلندی را آرزومندم.

با سپاس از سه وجود مقدس:

آنان که ناتوان شدند تا ما به توانایی برسیم...

موهایشان سپید شد تا ما روسفید شویم...

و عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود ما و روشنگر راهمان باشند...

پدرانمان

مادرانمان

استادانمان

چکیده

عنوان پایان نامه حاضر « بررسی تطبیقی موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان» می باشد و در ضمن آن به محدود کننده های آن عوامل نیز پرداخته می شود. روش تحقیق در این مطالعه توصیفی - تحلیلی با رویکرد تطبیقی می باشد و در این راستا به دنبال پاسخگویی به این سؤالات است:

۱. موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان چه می باشند؟

۲. وجوه اشتراک و افتراق آنها کدامند؟

۳. محدود کننده های عوامل فسخ چه هستند؟

فرضیه اصلی در پاسخ به سوالات فوق این است که در فقه امامیه و حقوق پاکستان ، ۱- برخی عیوب ، ۲.تدلیس به کار گرفته شده، ۳. تخلف از شرط صفت، از موجبات فسخ نکاح (در فریقین) به شمار می رود. در ضمن احوال شخصیه پاکستان در کلیات عوامل فسخ نکاح با فقه امامیه مشترک است اما در بعضی موارد تفاوت دارد. این پژوهش با این هدف سعی دارد زمینه آشنایی بیشتر با فقه امامیه و احوال شخصیه پاکستان را در این رابطه فراهم نماید.

از جمله نتایج این پژوهش آن است که: در حقوق پاکستان علاوه بر جنون بر خلاف فقه امامیه جذام و برص نیز جز عیوب مشترک به شمار می روند و در مسأله تدلیس زوج نمی تواند نکاح را فسخ کند، در ضمن برای تحقق فسخ نکاح در حقوق پاکستان به خلاف فقه امامیه مراجعه زوج یا زوجه ناراضی به دادگاه الزامی است.

واژگان کلیدی: فسخ نکاح، فقه امامیه ، حقوق پاکستان، مذاهب خمسه، ایران

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	فصل اول : کلیات تحقیق.....
۲.....	مقدمه.....
۳.....	۱-۱- بیان مسأله .....
۳.....	۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق.....
۴.....	۱-۳- پیشینه تحقیق.....
۷.....	۱-۴- فرضیه ها.....
۷.....	۱-۵- اهداف پژوهش.....
۷.....	۱-۶- روش تحقیق.....
۸.....	۱-۷- ساختار پژوهش.....
۹.....	فصل دوم: مفاهیم و مبانی نظری تحقیق.....
۱۰.....	۲-۱- مقدمه.....
۱۴.....	۲-۲- انواع نظام های حقوقی در جهان.....
۱۵.....	۲-۳- نظام حقوقی ایران.....
۱۵.....	۲-۳-۱- قرآن.....
۱۵.....	۲-۳-۲- سنت.....
۱۶.....	۲-۳-۳- اجماع.....
۱۶.....	۲-۳-۴- عقل.....
۱۷.....	۲-۴- منابع حقوق ایران.....
۱۷.....	۲-۴-۱- قانون.....

۱۷.....	۲-۴-۲- عرف
۱۸.....	۲-۴-۳- رویه قضایی
۱۸.....	۲-۴-۴- عقاید علمای حقوق
۱۸.....	۲-۵- نظام حقوقی پاکستان
۱۹.....	۲-۶- منابع فقه حنفی
۲۰.....	۲-۷- قانون خانواده در پاکستان
۲۰.....	۲-۸- فسخ نکاح
۲۱.....	۲-۹- مبانی فسخ
۲۲.....	۲-۱۰- عناصر فسخ
۲۲.....	۲-۱۱- شرایط وقوع فسخ
۲۳.....	۲-۱۲- وجوه افتراق و اشتراک فسخ و انفساخ نکاح
۲۴.....	۲-۱۳- وجوه افتراق و اشتراک فسخ نکاح و طلاق
۲۶.....	فصل سوم: موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان
۲۷.....	۳-۱- فسخ نکاح
۲۷.....	۳-۲- موجبات فسخ نکاح
۲۸.....	۳-۳- خیار عیب
۳۱.....	۳-۳-۱- تعریف و اقسام جنون
۳۳.....	۳-۳-۲- برص
۳۳.....	۳-۴-۱- عیوب مختص مرد
۳۶.....	۳-۴-۲- عیوب مختص زن
۳۶.....	۳-۵- تدلیس در فسخ نکاح
۳۷.....	۳-۶- تخلف از شرط صفت

نتیجه گیری.....	۳۷
فصل چهارم: محدود کننده های فسخ نکاح.....	۳۸
مقدمه.....	۴۰
۱-۴- عیوب.....	۴۰
۱-۱-۴- عیب مشترک.....	۴۳
۲-۱-۴- عیب مختص.....	۵۴
۲-۴- تخلف از شرط صفت.....	۵۶
۳-۴- خیار تدلیس.....	۵۷
فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات.....	۵۸
نتیجه گیری.....	۵۹
منابع.....	۶۲

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

خانواده اولین نهاد اجتماعی است که هدف از تشکیل آن، تأمین سلامت روحی، روانی و رسیدن به آرامش و کمال در سایه اتحاد زوجین است. لذا اهمیت حقوق خانواده و حمایت از کیان آن به عنوان یکی از مباحث مهم حقوق مدنی هر کشوری مطرح می‌باشد که هدف از آن حفظ واستحکام خانواده و رعایت مصلحت و سعادت آن است. اما اگر به دلایلی ادامه زندگی برای زوجین دچار مشکلات و بحرانهایی بشود و راهی به جز جدایی وجود نداشته باشد آن وقت اکثر جوامع و به خصوص کشورهای اسلامی، با توجه به قوانین و شریعت اسلامی و با استفاده از نظرات فقها و حقوقدانان چاره‌هایی می‌اندیشند که گاه این جدایی در قالب طلاق یا فسخ نکاح صورت می‌گیرد. لیکن وضعیت این جدایی‌ها آن گونه که باید و شاید هنوز هم در نظام حقوقی کشورها تثبیت نشده است و هر روز در محافل سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری‌ها در حال تغییر و پیش‌بینی است که البته بسیاری از این تغییرات متناسب با حادثه یا موردی است و راه حل متناسب خود را همراه با تغییر شرایط و زمان و مکان می‌طلبد. لذا از آن جهت که ما در منطقه‌ای زندگی می‌کنیم که دارای تنوع افراد با عقاید و مذاهب مختلف است و با کشور جمهوری اسلامی پاکستان همسایه هستیم لازم شد تا به بررسی موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان و سپس محدود کننده‌های آن عوامل پرداخته بشود.

۱-۱- بیان مسأله

فسخ نکاح اختیار به هم زدن رابطه زوجیت به طور یک طرفه است که با تحقق شرایط آن، زن یا مرد با اختیار خود و با اعمال خیار فسخ، پیوند زناشویی را منحل می کند به گونه ای که امکان رجوع وجود ندارد و تشکیل دوباره خانواده جز با نکاح جدید ممکن نیست. فسخ نکاح نیاز به رضایت طرفین ندارد و کسی که حق فسخ دارد می تواند آنرا یک طرفه انجام دهد لیکن بر خلاف طلاق، نیاز به تشریفات از قبیل صدور گواهی عدم امکان سازش یا حکم طلاق در حضور دو شاهد عادل را ندارد و به هر لفظ و فعلی که دلالت بر آن نماید واقع می شود. (ماده ۱۱۳۲ ق.م)

فسخ نکاح از احکام اعلامی دادگاه محسوب می شود از این رو نقش دادگاه در مورد فسخ صرفاً احراز شرایط فسخ است و تکلیفی در باب اصلاح زوجین و ارجاع به داوری ندارد و دارنده حق خیار فسخ می بایست در کوتاه ترین مدتی که عرف و قانون برای او تعیین نموده آن را اعمال و اجرا کند و اگر بعد از اطلاع و به محض آن نکاح را فسخ نکند خیار او ساقط می شود به شرط آنکه علم به حق فسخ و فوریت آن داشته باشد، هدف از فسخ نکاح، جلوگیری از زیانی است که ممکن است به هر یک از زوجین در اثر عقد نکاح وارد آید. به همین جهت این پژوهش در نظر دارد زمنه تحقیق پژوهشگران دیگر را در این خصوص فراهم آورد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

با توجه به اینکه حقوق خانواده از جایگاه مهمی در اسلام برخوردار است و دو کشور جمهوری اسلامی ایران و پاکستان دارای مشترکات دینی، فرهنگی، اجتماعی و حقوقی هستند اما از آنجاییکه نظام حقوقی پاکستان کاملاً لا است و از این لحاظ جزء نظام های غیر مون است و قاضی موقع صدور حکم به رویه قضایی و عرف بیشتر از قانون اهمیت می دهد این امور باعث شده اند که قوانین مدنی این دو کشور (قانون مدنی ایران بر گرفته از فقه امامیه است) در این رابطه نگاهی نسبتاً متفاوت از یکدیگر داشته باشند هر چند مشترکاتی در این میان یافت می شود.

در خصوص موضوع این پژوهش تا به حال تحقیقاتی انجام نگرفته است و مطلبی با این عنوان ارائه نشده است. بنابراین ضروری است با استفاده از منابع موجود و استنباط فقها این مسئله به صورت جدی مطرح

شود و راه قانونی رجوع به دادگاه در قوانین ما برای اعمال فسخ نکاح پیش بینی شود و خصوصاً محدود کننده های فسخ نکاح مورد تجدید نظر قرار گیرند تا بتوانند در حوزه قانون گذاری برای خود جایی باز کنند تا جامعه داز بحرانی که در این خصوص با آن مواجه است خارج شود.

۳-۱- پیشینه تحقیق

در بررسی به عمل آمده، با عنوان این پژوهش موردی یافت نشد لیکن تعدادی از کتب و مقالاتی که در این راستا نوشته شده اند عبارتند از:

۱- الخلاف (طوسی، ۱۴۱۷) مؤلف در این کتاب، عوامل فسخ نکاح از دیدگاه فقهای مذاهب خمس را به صورت تطبیقی بیان نموده اند.

۲- الروضه البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه (الجبعی العاملی، ۱۳۸۴) در این کتاب عوامل فسخ نکاح از دیدگاه فقهای امامیه به تفصیل بیان شده اند.

۳- فسخ نکاح در حقوق ایران (حسنی، ۱۳۸۳) که نگارنده آن قوانین موضوعه ایران در خصوص امکان فسخ نکاح را با هدف بررسی میزان تطابق آن با مبانی فقهی را ارزیابی نموده و آن را به جامعه حقوقی کشور تقدیم نموده است.

۴- شروط ضمن عقد نکاح و عیوب موجب فسخ نکاح (مهدی میر داداشی، ۱۳۹۲) در آن از مهمترین مباحث چالشی در حوزه خانواده، عیوب مورد فسخ نکاح و شروط ضمن عقد در صورت تخلف نام برده شده است و نویسنده سعی نموده است تا مطالب جدیدی را از منظر منابع فقهی با توجه به تفاوت های موجود بین زن و مرد پیرامون موارد فسخ نکاح مورد مطالعه قرار دهد و در آخر نتیجه گرفته است که زن و شوهر در صورت لزوم پایان دادن به زندگی مشترک باید از حقوق یکسانی برخوردار باشند در حالیکه مطابق قانون، زن تنها در موارد بسیار خاص می تواند از همسر خود جدا شود ولی مرد در هر زمان که بخواهد می تواند با پرداخت کلیه حقوق زن از او جدا شود.

۵- حقوق خانواده، نکاح و انحلال آن (محقق داماد، ۱۳۸۶) در این کتاب، در خصوص موضوع مورد بحث، مولف سه جهت برای فسخ نکاح قرار داده است که عبارتند از: ۱- عیوب، ۲- تدلیس، ۳- تخلف از شرط صفت. در ضمن بیان نموده در فقه امامیه و کتب قانونی ایران عیوب مشخصاً محصور شده اند.

در این کتاب آرا و نظریات فقها و علمای متقدم و متاخر با دقت نقل و گاه نقد شده است و نظریاتی که به جهاتی مورد کم توجهی قرار گرفته اند از نظر فقهی و حقوقی بیان شده اند.

۶- حقوق خانواده (لطفی، ۱۳۸۹) این کتاب موارد فسخ نکاح را همانند سایر کتب با تطبیق قانون و فقه مورد مطالعه قرار داده است.

و از جمله کتبی که می توان ادعا کرد به نوعی قانون پاکستان از آنان تأسی گرفته است عبارتند از:

۱- الفسخ والتفریق (رحمانی، بی تا، به زبان اردو) نگارنده ضمن بیان صورتهای متعدد جدایی بین زوجین به واسطه طلاق، فسخ و خلع، عوامل فسخ نکاح را با بیان چالشهایی که در نظریات فقهی فقهای حنفیه (که حقوق پاکستان برگرفته از آن است) پیش آمده را بررسی نموده و علاوه بر تغییر دیدگاه فقهای معاصر حنفیه، دلایل این تغییر را نیز ذکر کرده و در مواردی ارشاداتی نموده که بیشتر در جهت رعایت حقوق زنان بوده است.

۲- الحیلۃ الناجزۃ (تهانوی، ۱۹۸۴ م، به زبان اردو) مؤلف علاوه بر ذکر موجبات فسخ نکاح اصل وجود تفاوت بین زوجین در قبل و بعد از عقد بالخصوص در صورت داشتن عیوب مشترک، ارائه و اثبات دلیل و خصوصاً صدور حکم دادگاه را در صورت استفاده از حق خیار فسخ نکاح، توسط زوجین را الزامی دانسته است.

۳- الفتاوی الهندیۃ (بلخی، ۱۴۱۱ ه) در این کتاب گلچینی از آرا و نظریات فقهای حنفیه و ادله آنان در مسائل فقهی خصوصاً فسخ نکاح به رشته تحریر در آمده است و از آنجاییکه احوال شخصیه پاکستان متأثر از این کتاب فقهی است لذا در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است.

۴- الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید (طهماز، ۱۴۲۱ ه) نویسنده در این کتاب علاوه بر ذکر عوامل فسخ نکاح، به دو عامل تأثیر گذار زمان و مکان که باعث تغییر در قانون بعضی از کشورهای اسلامی شده است اشاره نموده است.

ب) مقالات

در این رابطه مقالات متعددی در فقه امامیه به رشته تحریر در آمده است که در سایت‌های اینترنتی و مجلات علمی - پژوهشی موجود می باشند از جمله:

۱- بررسی فقهی، حقوقی وضعیت متفاوت زن و مرد نسبت به فسخ نکاح و دیدگاه امام خمینی (ره) در این باره.

۲- مجموعه محشی قانون مدنی (علمی، تطبیقی و تاریخی)

۳- توسعه یا تضییق عیوب موجب فسخ نکاح واستصناع.

۴- تحلیلی بر روشهای فسخ عقد نکاح.

۵- قانون مدنی و فتاوی امام خمینی (قدس سره)

اما در حقوق پاکستان مقالاتی با این عنوان یافت نشد اما می توان گفت در موضوعاتی دیگر احوال شخصیه پاکستان، پایان نامه هایی مشاهده شد که توانستند در نوشتن این پژوهش تأثیرگذار باشند.

با بررسی مقالات و پایان نامه های مشابه، به این نتیجه رسیدیم که همه آنان در نابرابری زن و مرد در استفاده از حق خیار فسخ نکاح توافق داشتند و گاه نقدهایی به این نابرابری شده است.

این پژوهش در نظر دارد موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان را با نگاه جدیدتری دنبال نماید و نقاط قوت و ضعف و همچنین موارد تحدید یا توسیع عوامل فسخ نکاح آن دو را برجسته نماید با این امید که مورد استفاده پژوهشگران دیگر قرار بگیرد.

۱-۳- سوالات تحقیق

۱- موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان کدامند؟

۲- وجوه اشتراک و افتراق آنها کدامند؟

۳- محدود کننده های فسخ نکاح کدامند؟

۴-۱- فرضیه ها

۱- در فقه امامیه و حقوق پاکستان برخی عیوب، تدلیس به کار گرفته شده و تخلف از شرط صفت، از موجبات فسخ نکاح در فریقین به شمار میروند.

۲- حقوق پاکستان در کلیات عوامل فسخ نکاح با فقه امامیه مشترک است اما در بعضی موارد تفاوت دارد. مثلاً در فقه امامیه فقط جنون جز عیوب مشترک زوجین به شمار می رود.

۳- اثبات درمان عیوب موجب فسخ ویژه هر یک از زوجین به وسیله دانش و تجهیزات پیشرفته پزشکی قبل از اعمال حق فسخ و یا عارض شدن عیوبی که بعد از عقد نکاح هیچ خللی در وظایف زناشویی ایجاد نمی کنند از جمله بعضی از عیوبی مختص زنان مثل قرناء و رتقاء، موجب محدود شدن خیار فسخ نکاح میشود.

۵-۱- اهداف پژوهش

- ۱- به دست آوردن نقاط مشترک و اختلاف در فقه امامیه و حقوق پاکستان در خصوص موضوع مورد نظر .
- ۲- تعیین و تبیین موجبات فسخ نکاح به صورت تطبیقی و سپس برجسته نمودن محدود کننده های آن .

۶-۱- روش تحقیق

این تحقیق در سطوح نظری بر اساس روش توصیفی - تحلیلی با رویکرد تطبیقی میباشد و داده ها و اطلاعات لازم از طریق مطالعات کتابخانه ای و از منابع مکتوب و با مراجعه به برخی از مقالات و سایتهای اینترنتی بوده است.

۱-۷- ساختار پژوهش

این تحقیق با عنوان بررسی تطبیقی موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستان در ۶ فصل تدوین می‌گردد.

فصل اول به بررسی کلیات تحقیق، بیان مسئله، اهمیت و ضرورت تحقیق و ... در فصل دوم به بررسی مفاهیم اساسی و مبانی نظری تحقیق پرداخته شده است. فصل سوم به بررسی تطبیقی موجبات فسخ نکاح در فقه امامیه و حقوق پاکستانی پردازد. فصل چهارم به محدود کننده های فسخ نکاح از دیدگاه مذاهب خمسسه وقانون موضوعه ایران اشاره می کند. و در فصل پنجم نتیجه گیری و پیشنهادات آورده شده است.

فصل دوم

مفاهیم و مبانی نظری تحقیق

۲-۱- مقدمه

کشورهای ایران و پاکستان هر دو دارای نظام جمهوری اسلامی هستند. بررسی ها نشان می دهد که قوانین ایران بر اساس فقه امامیه است ولی پاکستان دارای نظام حقوقی کامن لا و برگرفته از فقه حنفی است. لذا در قوانین این دو کشور در بعضی موارد، در زمینه موجبات فسخ نکاح اختلاف نظر وجود دارد. در این مبحث علاوه بر مشخص کردن اینکه هر کدام از این دو کشور جزء کدام یک از نظامهای حقوقی موجود در جهان می باشند. ویژگیهای هر دو فقه و تفاوتهای آنها نیز با یکدیگر بررسی میشود و در نهایت به بیان وجوه اشتراک و افتراق فسخ با انفساخ و همچنین طلاق که لازمه ورود به مباحث و موضوعات و احکام فسخ نکاح هستند پرداخته خواهد شد.

اگر چه کشورهای مختلف دارای قوانین و نظم حقوقی خاص خود هستند اما در سطح بالاتر از حقوق ملی یک کشور، نظام هائی وجود دارند که با توجه به سابقه تاریخی و بنیان های تمدنی و فرهنگی خود چارچوب ها و ویژگی هائی را ایجاد کرده اند که کشورها به دلایل مختلف در درون این چارچوب ها قرار گرفته اند. نظام های حقوقی گوناگونی وجود دارند که برخی از آنها به دلیل وسعت قلمرو و اهمیت، بیشتر مورد توجه بوده اند. بطور کلی نظام حقوقی اسلام، رومی ژرمنی، کامن لا، کشورهای خاور دور و کشورهای آفریقایی از جمله این نظام ها هستند.

در بین این نظام های فوق، سه نظام حقوق اسلامی، رومی ژرمنی و کامن لا اهمیت بالاتری دارند که به طور مختصر به شرح آنها می پردازیم .

توجه به اینکه لازم است که گاهی کشورها از جهات گوناگون در چند نظام حقوقی بزرگ جای می گیرند.

به طور مثال کشور ما و کشورهای اسلامی خاورمیانه معمولاً عضو خانواده نظام اسلامی و رومی ژرمنی می باشند، یعنی برخی از ویژگی های نظام رومی ژرمنی مانند تأکید بر مجموعه قوانین مدون را در نظام حقوقی خود وارد کرده اند و در عین حال به منابع و احکام شریعت اسلام نیز توجه داشته اند .

مبحث اول - نظام حقوق اسلامی

حقوق اسلامی در معنای وسیع به مبادی فلسفی و کلامی نیز توجه دارد اما در معنای خاص و دقیق تر، حقوق اسلامی مجموعه ای از روش ها، اصول، قواعد و احکامی است که همچون سایر نظام های حقوقی به بیان روابط اعتباری بین موجودات و حقوق و تکالیف آنها می پردازد. البته در حقوق اسلامی، رابطه بین انسان و خدا که به عبادت موسوم است نیز اهمیت دارد.

به طور کلی در حقوق اسلامی، سه رشته اصلی وجود دارد:

۱- اصول فقه

۲- فقه

۳- قواعد فقه.

مبحث دوم - نظام حقوقی رومی - ژرمنی

نظام حقوقی رومی - ژرمنی یکی از بزرگترین و مهمترین نظام های حقوقی است که آموزه های آن در کشورهای زیادی جریان دارد این نظام حقوقی ریشه در حقوق رم قدیم دارد و امروزه در اروپای قاره ای (اروپا به جز انگلستان و جزایر بریتانیایی)، آمریکای لاتین، خاورمیانه و آسیای جنوب شرقی رواج دارد. کشور ما نیز از بعضی جهات در این نظام حقوقی جای می گیرد.

شکل گیری این نظام حقوقی از طریق دکترین ها و نظرات حقوقی از قرن سیزدهم میلادی آغاز شده است.

توجه به حقوق فطری و قدرت عقل انسان برای ساخت حقوق از بنیان های تاریخی این نظام می باشد.

در هر حال این نظام حقوقی، ویژگی های اساسی و خاصی دارد که مهمترین آنها عبارتند از:

- تقسیم قواعد حقوقی به قواعد حقوق عمومی و حقوق خصوصی و تقسیم هر یک از آنها به رشته های فرعی دیگر.

- توجه زیاد به حقوق تعهدات، این امر ناشی از مبانی حقوق رم و عرف های بازرگانی اروپا بوده است.